

Szemelvények a Népszava Naptár háborús számaiból

A Szociáldemokrata Párt kiadásában a Népszava Naptára 1896-tól egészen a párt megszűnéséig, 1948-ig folyamatosan évente jelent meg. (Elődje a Magyar Munkás Naptár 1878 és 1893 között látott napvilágot.)¹ A kiadás tehát az első világháború alatt sem szakadt meg. Ezekben az években a cenzúra miatt szerkesztése azonban sajátos körülmények között folyt. Ennek érzékeltetésére indítjuk dokumentumközlésünket Révész Mihály későbbi Népszava-történetének háború alatti fejezetével. **(I. sz. dokumentum.)** A hivatalos állásponttal szembeni írások így az 1915-től induló számokban csak alig kaphattak helyet. Az első és fontos cikk **Kunfi Zsigmond írása volt Háború és szocializmus címmel (III. sz. dokumentum)**, az 1916-os naptárban. Kunfi az MSZDP egyik vezetőjeként összegezte a háború politikai tanulságait, illetve magyarázta a szociáldemokrata mozgalom és sajtójának háborúhoz való viszonyát. Kunfi politikai magatartása változásának megértéséhez közöljük az intézet elhunyt igazgató-helyettesének, **Erényi Tibornak Kunfi-életrajza** ide vonatkozó részét. **(II. sz. dokumentum.)** Ugyanebben a naptárban jelent meg egy ellenséges ország írójának, Anatole Francenak egy rövid novellája Mátyásné címmel. Kunfi Zsigmond cikke mellett látott napvilágot **Vanczák János: A mi halottaink című verse (IV. sz. dokumentum)**, amely a fronton elesett munkások hősiességét és a szociáldemokraták gyászát fejezi ki.

Az 1917-es naptár Carl Morburger Egyedül című írásával már az orosz forradalmat előlegezi. E számból közöljük Bíró Mihály három frontgrafikáját, amely nem a dicsőséges sikerek, hanem a pusztulás képét mutatta be az olvasónak.

Az 1918-as kiadvány a szociáldemokrata mozgalom fontos eseményéről, a stockholmi békekonferenciáról szóló tudósítás már a szociáldemokrácia nemzetközi újjászerveződését mutatja a békepolitika erősödése jegyében. **(Stockholm, V. sz. dokumentum.)** Ez a cikk a következő dokumentum. Az 1918-as számban az orosz forradalomról már hosszú elemzés olvasható Pogány József tollából.

Az évkönyvek meglehetősen bejáratott, azonos szerkezetet mutattak, amelyek általában követték a korabeli kalendáriumokét, természetesen erőteljes baloldali szociáldemokrata tartalommal.

Az illusztrációkról

Bíró Mihály említett három grafikája mellett bemutatjuk a cenzúra működését a gyakorlatban.

A naptár feletti grafikák minden esztendőben ismétlődtek. Politikai üzenetük magáért beszél.

Végül a háborús címlapok sötét tónus előtt a párt jelképévé vált alakjával, a vörös kalapácsos emberrel jelzik a politika változatlan célkitűzésének jelenlétét.

Feitl István

I. sz. dokumentum

Révész Mihály: A Népszava története

(részlet)

---

¹ Mindkét naptár teljes repertóriumra rendelkezésre áll, mint a Politikatörténeti Intézet jubileumi kiadványa. A repertóriumot az intézet könyvtárának munkatársai, Lett Miklós, V. Toldi Sarolta és Tóth Éva állították össze. Megjelent 1990-ben.

[...]

De új korszak következett a Népszava történetében, *elkövetkezett a borzalmas első világháború ideje...* A nacionalizmus lelketlen izgatói a háborúért üvöltés lármájába kergetik és a tömeggyilkolás lángjába borítják az egész országot. A háborúra készülődés zagyva lármájába, a borgőzös frázisok zajába

beleharsan a Népszava kemény kiáltása: nem! nem akarunk háborút,

a magyar nép nem akar háborút! 1914. július 23-án este 6 órakor küldötték el Szerbiának a végzetes ultimátumot és e nap reggelén „*A háború réme kísért*” című vezércikkében ezeket írja a szociáldemokrácia lapja:

A mi föladatunk, a mi kötelességünk, hogy fölemeljük tiltó szavunkat a háborúpárt vészes uszítása ellen, nehogy az uszítók azzal kérkedhessenek, hogy az egész ország mellettük áll... *A mi föladatunk és kötelességünk Magyarország dolgozó népének nevében tiltakozni minden vérontás ellen!* A dolgozó nép ellenségei nem Szerbiában laknak. A mi ellenségeink a kizsákmányolók, akik hitvány bérért dolgoztatnak bennünket; akik mindenünkből kifosztanak; akik örökös jogtalanságban akarnak bennünket tartani; akik rendőröket és csendőröket uszítanak ránk, ha több bért követelünk; akik szuronyfalat állítottak a határra, hogy visszakergessenek bennünket, ha menekülni akarunk innen... *De nemcsak az ország dolgozó népének, de az ország egész népének, az uralkodó osztályt beleértve, nincs semmi oka a háború rémségeit fölidézni! A monarchia győzelem esetén nem nyerhet semmit.* A monarchia nem hódíthatja meg Szerbiát és Montenegrót, mert a monarchia területén már most is annyi ellenséges érzelmű *nemzetiség* él, hogy csak a legnagyobb erőfeszítéssel képes őket féken tartani a mai abszolutisztikus rendszer keretében... A győzelmes háború esélye tehát előreláthatóan semmi. *A veszített háború esélye pedig: a monarchia teljes szétbomlása. Veszített háború után ez a rosszul kormányzott, egymással farkasszemmet néző osztályok és nemzetiségek által lakott államterület menthetetlenül szétbomlik.* Nyert háború esetén semmi nyereség, veszített háború esetén teljes bukás: ez a helyzet világos képe. *Esztelen gonosztevő az, aki ilyen körülmények között háborúra uszít!*

De azért uszított háborúra mindenki, a hivatalos világ, az egyesületek, a pártok, az újságok, mindenki. A szociáldemokrata párt és a Népszava óvott csak, a Népszava és a szociáldemokrata párt egyedül maradt. És az utolsó napok egyikén, amikor még előzetes cenzúra nélkül, szabadon lehetett írni, 1914. július 25-én, „*Nem akarunk háborút!*” című vezércikkében így ír a Népszava:

Nem igaz az, hogy a magyar nemzet becsületéről, hogy a magyar nép életérdekéről van szó ebben a háborúban... *Nemcsak a monarchia népeinek nincs nyernivalójuk a Szerbia ellen szegeződő hadjáratban, hanem még a monarchia hatalmasainak sem.* Szerbiától, akármennyire le is tiporja a monarchia hatalmas hadereje, nem kaphat Ausztria-Magyarország ötmilliárd hadisarcot, mint ahogy Németország kapott a gazdag Franciaországtól. Ha győzelmek során vonul is be Belgrádba és Nisbe a vitéz osztrák-magyar hadsereg, végül mégsem kaphat semmi területi hódítást Szerbiától, mint ahogy Németország megkapta Elzász-Lotaringiát Franciaországtól. Hiszen Szerbia elfoglalása és a monarchia testéhez kapcsolása csak még erősebben fokozná annak a *délszláv kérdésnek* a robbantó veszedelmét, amely oka a mai háborús helyzetnek... *Sem Ausztria-Magyarország népei, sem Ausztria-Magyarország hatalmasai nem nyerhetnek semmit, de elveszthetnek mindent!* A szerb hadjárat mögött ott leselkedik az *orosz háború*, e mögött pedig ott lappang a *világháború réme*. A szerb háború mögött olyan előre nem sejthető, hatásukban ki

nem számítható katasztrófák rejtőznek, amelyek *hatalmas birodalmakat boríthatnak föl*, amelyek olyan világválságban robbanhatnak ki, hogy immár *nem csupán egyes országok vagy uralkodó osztályok sorsáról, hanem ennek az egész mai társadalmi rendnek a megingásáról lehet szó*. A józan ész, a nemzetközi becsület, az értelmes előrelátás és a humanitás eszméje egyaránt azt parancsolja tehát, hogy ezt az ultimátumot ne kövesse hadüzenet és *a könnyelmű politika ne változzon a legvégzetesebb és mindeneket fölülmúló tragikumú világválsággá*.

Szörnyű jóslat, amelynek *minden mondata beteljesedett azóta!*... De a Népszava magára maradt. A teljhatalmú miniszterelnök – ekkor már ismét Tisza István van a kormányon – zokon veszi a nép szavát és nem is nagyon burkolt fenyegetéssel nyugtázza a szociáldemokrata mozgalom *splendid isolation*-ját: „az egyetlen kivétel a szocialisták lapja, amely ismét kizárta magát a magyar nemzet polgári közösségéből és hazafias együttérzéséből”... Ragyogó elszigeteltségének ezt a megállapítását büszkeséggel vette tudomásul a Népszava: „*Amint a Népszava volt az egyetlen budapesti napilap, amely nem szerepelt a kormánypausálék jegyzékében, hát csak legyen az egyedüli, amely nem teljesítette a háborúra uszítás föladatát*”...

Ma – írja a *Népszava* 1914. július 26-án „*Kitört a háború!*” című vezércikkében – a szociáldemokrácia hangja az egyetlen hang az országban, amely *még ez utolsó pillanatban is tiltakozását kiáltja ki a háború ellen*. Igaza van Tisza Istvánnak, amikor azt mondja, hogy a háborút kívánó sajtóval szemben „az egyetlen kivétel a szocialisták lapja”... Elismerjük, az egyetlen kivétel a szociáldemokrácia. Elfogadjuk és büszkén viseljük ennek a ragyogó elszigeteltségnek minden terhét. És éppoly nyugodtan és büszkén állítjuk, hogy ebben az elszigeteltségben velünk van érzésben és gondolatban az egész civilizált világ proletársága. Büszkén viseljük ennek a ragyogó izoláltságnak minden tövises dicsőségét, mert tudjuk, hogy ezzel *a szociáldemokrácia történelmének leggyönyörűbb hagyományaival vállaltunk közösséget*. És azt is tudjuk, hogy *el fog következni az az idő, amikor éppen az, hogy a szociáldemokrácia kirekesztette magát a háborút akarók seregéből, mellénk fogja állítani a magyar nemzet roppant tömegeit*.

Ez az idő is elkövetkezett... De közben

új nagy küzdelem: a kivételes háborús hatalommal,

új, nagy küzdelem a cenzúrával... Szóljon a Világosság-nyomda történetírója: „A háború a nyomdákat egy új tehertétellel ismertette meg: a cenzúrával. Az a generáció, amely a háború előtt nőtt fel, csak a történelemből ismerte a cenzúra intézményét. A háború máról holnapra bevezette a cenzúrát és a nyomdáknak tudomásul kellett venni, hogy cenzúra nélkül nyomni nem szabad. Ez állandó lőtást-futást jelentett. A levonatokat több példányban kellett bemutatni, ez is újabb munkát jelentett és a törölt helyeken megjelentek az 'ablakok', az üres foltok, amelyek jelentős részét az ólomlemezekből kellett kiszúrni. A nyomdász fölött örökös Damokles-kard lógott, nem maradt-e bent valami a cenzúratörölte részből. Sok izgalmas órát jelentett ez. A román megszállás és az ellenforradalom alatt a cenzúra még fokozottabb mértékben működött. Egy időben *két cenzúra* is volt és valóságos tojástáncot kellett járni a nyomdának, hogy mit szabad nyomnia, vagy mit nem”...

A kemény háborús évek idejében a harcterek meg a táborok proletár-legénysége és a *hinterland* minden szegénysége a Népszava felé nézett és biztatott... Kísérletezés az *esti Népszavával*... Ezer és ezer ingyen-Népszava a hadiposta állomáshelyeire... Birkózás a katonai cenzúrával, amely *ablakoltatott* minden közleményt, ha az a szegényemberek számára is kijáró igazságról vagy pláne az ország sokat szenvedő népének békevágyáról szólt. A *Népszava* sorain át szólnak a *békehangok*, először a lehető békéről szóló táviratok állandó

közlésével, majd a béke gondolatának a táviratok kiscímeibe való bevitelével, azután az állandó *Békét!... Békét!...* fejezetcímmel és nem utolsósorban azzal a publicisztikai ügyeskedéssel, amely olyan formában követelte a békét, amely forma ellen a cenzúra sem okoskodhatott. Mert a *Népszava* állt tovább minden viharban, verekedett a hatóságokkal, verekedett a cenzúrával. Sokszor győzött az erőszak, a cenzúra. Hasábszámra, oldalszámra irtotta a szocialista gondolatok mondatait. De

sokszor a pártlapé volt a győzelem;

sokszor, amikor már úgy látszott, hogy végleg a cenzúra kerülne fölül, a mesteri tollal író publicisták elővették az allegóriával-dolgozás művészetét – írtunk vezércikket az időjárásról, a kalendáriumról és a semlegesnek, egészen ártalmatlannak látszó sorokból világított a tanítás, tüzelt a biztatás és bátorítás, lángolt a további szocialista munkára való fáradhatatlan propaganda.

És föl kell jegyeznünk itt is, hogy a háború utolsó esztendőiben a központi pártlap példányszáma addig soha nem is álmodott hatalmas magasságra emelkedett. Ez az emelkedés lépcsőzetes volt, hiszen a lap szállítása számára már a háború előtt két hatalmas autót kellett beszerezni. Nagy vörös betűk hirdették a teherautók oldalán, hogy a *Népszavát* szállítják. A háborúban a hadsereg lefoglalta a pártlapnak ezt a két kocsiját is, de vagy slendriánságból, vagy szándékosan (hiszen az első világháború esztendeiben a főkatonák nem gyűlölködtek olyan esztelenül a szocialista mozgalommal és embereivel szemben, mint a második világháborúban) túrték a katonák vezetői azt, hogy az autók a *Népszava* fejével büszkélkedjenek. És e sorok írója munkásmozgalmi életének egyik legszebb emléke – ez időben több alkalommal a szerkesztőség titkára volt –, hogy kapta a híreket, hol egyszerűen megállapító, hol lázas lelkendezéssel írott sorokban, arról, merre járnak a párt kocsijai, a pártlap teherautói. Az ellenforradalmi idők eszeveszett pusztításai sok értéktől, sok emléktől megfosztottak bennünket és így majdnem egészében elpusztultak a tábori postai kártyák csomagjai, amelyek a nehéz idők nagyszerű dokumentumai voltak. Ezek között gyűjtöttük azokat a tábori levelezőlapokat, amelyek tömegével értesítettek bennünket a kocsik állomásairól: a pártlap teherautói megjárták nemcsak a *hinterland* állomásait, hanem a *harcterek* közelébe is jutottak. A harcterekre kikényszerített katonák boldogan közölték velünk, hogy találkoztak a *Népszava* kocsijával.

De a *Népszavával magával* is találkoztak! Említettük már, hogy a hadiposta-állomáshelyekre ezrével ment

az ingyen-Népszava;

a hadvezetés nemcsak tűrte ezt, hanem egyes parancsnokságok kérték is, a többi lappal együtt, a pártlapot is. Boldogan és örömmel küldtük a lapok tömegeit és erélyesen léptünk föl, ha megtudtuk, hogy egyik-másik helyen kísérleteztek a szociáldemokrata lap elsüllyesztésével. A hadseregvezetés ezzel a türelmességével azt akarta elérni, hogy a harcterek katonáinak ezzel az eggyel is több kapcsolatuk legyen az otthonnal, mi meg minden körülmények között fönn akartuk tartani az összeköttetést azokkal, akik nem lehettek itthon, a sorainkban. A tollforgató elvtársak színes megfigyelésekkel, eleven harctéri tudósításokkal kerestek föl bennünket – emlékszünk, sokat írt *Peyer Károly* elvtárs is –, mások tollából hasábszámra közöltük az egyszerű tábori leveleket, amelyekben hírt adtak magukról és üdvözetet küldöttek a mozgalom, a szakszervezet vagy a pártszervezet számára. És hány verset kaptunk a táborokból! Az *esti Népszava* egyik 1915. évi januári számából írjuk ki egy *Táborozunk* című hétstrófás vers első négy versszakát (a szerzője *Barta Sándor*):

Az ezredünk pihen. Egy perc alatt

*Elkészítjük a védő sátrakat
És ébren töltve a bús éjszakát,
Beszélgetünk ketten, pesti bakák:*

*– Holnap masírozunk az orosz határra,
Holnap megy ezredünk talán halálba;
Holnap megyünk tüzes golyók elébe,
Holnap talán az életünknek vége...*

*– Túléljük-e a háborút, ki tudja?
Dolgozhatunk-e majd a pártnak újra?
Együtt leszünk, elvtárs, jövőre Pesten
A mozgalomban, a pártszervezetben?*

*– A Népszavát lapozza-e kezünk,
Ha reggel otthonunkban ébredünk...
Találkozunk-e még mi este ketten
A szakegyleti olvasóteremben?*

Az esti Népszaváról

már két ízben is szóltunk egy-egy mondatban. El kell mondanunk röviden az estilap történetét is. Kedves személyes élménye ez is e sorok írójának: ő szerkesztette mindvégig. Ez a „mindvégig” nem is egészen négy hónapig tartott (1914. november 23–1915. március 14.). Az estilapot meg kellett teremteni, mert a pártkörök és az olvasók tömegei (különösen a fővárosból és a főváros közvetlen környékéről, a hadfőszervezés üzemeiből) erősen sürgették, az emberek szomjasak voltak a háborús hírekre és különösen a hivatalos harctéri jelentést várták erősen, nem is győztek reggelig várni. Az esti Népszava a délutáni órákra, a munkavégzés idejére adta a legfrissebb híreket, de adott politikát, szocialista agitációt is, – egyik legodaadóbb munkatársa a reggeli lap egyik legkiválóbb publicistája, *Somogyi Béla*, a lap későbbi szerkesztője volt. Bulvárlapnak kellett lennie a kis Népszavának, két fillérért adták. A háború második esztendejének tavaszán azután már nem várták olyan mohón a *Höfer*-eket (a főhadiszállás hivatalos jelentéseit), mint még negyedévvel előbb is, – a kis lapot be kellett szüntetni.

De a reggeli Népszava hatalom maradt, egyre inkább hatalom lett. Eredményesen verekedett a proletárság érdekében: szinte külön irodája volt a *hadisegélyek* dzsungelében való rendteremtés munkája számára, a hasábjain meg hónapokon, éveken át vívták a harcot a *drágaság*, a *lakászsora* és a *munkabéruzsora* ellen, publicisztikája pedig folytatta a küzdelmet, sokszor nagyon megnehezedett körülmények között is, a *békéért*.

Azután Tiszának, a háborús miniszterelnöknek be kellett jelentenie a képviselőházban, hogy

„a háborút elvesztettük”...

De előbb izgalmas hónapok eseményei követték egymást. Még tart a nagy európai mérkőzés, amikor – a Czernin vezetése alatt álló monarchiai külpolitika ekkor *így* dolgozott – a lapoknak módjuk volt arra (és a szociáldemokrácia lapja élt is ezzel a móddal és lehetőséggel!), hogy bőségesen közöljék a *bresztlitovszki béketárgyalások* lefolyását: most a külpolitika *maga* segíti elő, hogy koronkint szocialista igazságok kerülhessenek a szocialista lap hasábjaira. Megelőzően a *stockholmi szocialista békekonferencián* a hattagú magyar küldöttségben a

Népszava három szerkesztője (Garami, Kunfi, Weltner) képviseli a magyar szociáldemokrácia álláspontját: békét azonnal, annexió és hadikárpótlások nélkül! De Európa északi államai szociáldemokratáinak minden odaadása sem tudta végét vetni az esztelen vérontásnak, itthon egyre erősebb lett a békevágy, egyre izgatottabb lett a közvélemény és a Népszava készítette elő a Városháza udvarán tartott azt a népgyűléses tüntetést (1917. június 8.), amely után gróf Tisza István kormánya helyére az úgynevezett *blokk-kormány* lépett, külön választójogi miniszterrel. A blokk-kormányt a *Wekerle-minisztérium* váltja föl, cinikus játékkal a választójog dolgában. És a munkásviszonyok egyre inkább rosszabbodnak itthon, – Szerényi volt kereskedelemügyi miniszter és ő úgy gondolta, hogy különleges módszerei a hatalom birtokosai számára javítanak a helyzeten. Ez a „munkáspolitikai” vezetett oda, hogy Budapesten, a Máv-gépgyárban 1918 júliusában tragikus végű összeütközés volt a karhatalom emberei és a munkások között – és erről munkásmozgalom-történeti tanulmányink során, 1918 után *csak most*, a fölszabadulás után írhatunk, mert *akkor* a cenzúrának nagyon szigorú utasításai értelmében a lapok egy sort sem közölhettek és a félfasiszta cenzúra az 1941-ben megjelent *Fél Évszázad* című vázlatunkból még a főlemlítését is kiirtotta. Ez az összeütközés, amint az 1918-as októberi fölszabadulás után írt *Győzelmes Magyar Forradalom* című vázlatunk megállapította, egyhetes, szinte az egész országot megbénító tömegsztrájknak vált okozójává és – itt is meg kell állapítanunk –: okozójává vált annak is, hogy ettől az időtől kezdve *a kormánnyal teljesen háborús viszonyban levőnek tudta magát a magyar szervezkedett munkásság és a proletárság élén, útmutatóként, a Népszava*. Hiszen Magyarországon még a világháború utolsó hónapjaiban is még mindig a munkásság ellen való erős fellépés szükségességének a jelszavai hangzanak el!

És jött a forradalom, 1918 októbere... Ismét újabb fejezet a szociáldemokrácia lapjának életében.

[...]

II. sz. dokumentum

Erényi Tibor:
Kunfi Zsigmond

(Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976, 145–184. oldal.)

A HÁBORÚ

A sarajevói merénylet utáni izgalmas napoknak, szerkesztőségi virrasztásoknak, megfeszített újságírói munkának Kunfi nem volt részese. 1914 júniusának végén útra kelt, hogy a Károlyi Mihály vezette függetlenségi delegáció egyetlen szociáldemokrata tagjaként az Egyesült Államokba utazzék.

Az elindulás előtt Kunfi jó hangulatban van, viszonylag kiegyensúlyozott. A fenyegető általános európai háború veszélye – úgy tűnik – csökkent. A szociáldemokrata párt készül az esedékes választásokra. A delegáció összetétele is kedvére való, legalábbis annyiban, hogy Károlyi Mihályt szereti, becsüli. A betegeskedő Justh méltó örökösét tiszteli benne. Magánélete is biztatóan alakul. Nem sokkal utazása előtt ugyanis újból megházasodott. Felesége, Rónai Erzsébet orvosnő, maga is meggyőződéses szociáldemokrata, Rónai Zoltánnak, a kiváló jogásznak, a *Szocializmus* munkatársának, Kunfi barátjának húga. Kunfi úgy érzi, hogy megértő, áldozatos társra talált, akivel az oldalán könnyebben el tudja viselni azokat a súlyos közéleti megpróbáltatásokat, amelyeknek eljövételére – a pillanatnyilag biztató helyzet ellenére – mindig számított.

Az agitációs út célja az volt, hogy egyrészt az amerikai magyarságot megismertesse a Tisza ellen küzdő parlamenti ellenzék célkitűzéseivel, másrészt demonstrálja az ellenzék „nagypolitikai” törekvéseit; az ország határain túlmutató aktivitását. Károlyi Mihály és az ekkor már Amerikában élő Tarczai Lajos együttes kezdeményezésének eredményeként vett részt Kunfi a delegáció munkájában. Kiutazása felhívta a figyelmet a Károlyi–Justh-féle függetlenségek és a szociáldemokraták közötti együttműködésre, az ellenzék küzdelmének szociális tartalmára; másrészt arra, hogy a szociáldemokrata párt is jó szemmel nézi Károlyiék kötetlenebb külpolitikai orientáció kialakítására irányuló törekvéseit.

Kunfi az amerikai út során lázas tevékenységet fejtett ki. Szinte megszámlálhatatlanul sok szónoklatban, előadásban ismertette a magyarországi választójogi küzdelmet, az itthoni problémákat. Derekasán kivette a részét a hazai választójogi küzdelem céljaira történő adománygyűjtésből is. Az előadó körút során kiforrott népszónokként mutatkozott be, aki hallgatóságára – mint Károlyi Mihály emlékiratai tanúsítják – óriási hatással volt. Az a Népszava cikk, amelyet Kunfi 1914 karácsonyán publikált utazásáról, az amerikai viszonyok éles szemű megfigyelőjének mutatja be, aki látja a polgári demokrácia előnyeit és árnyoldalait is. Beszámolóját olvasva, két tényező kiemelésére kell felfigyelnünk. Kunfi utal arra, hogy a kivándoroltak nem jelentéktelen hányada ipari munkás, akiknek távozása gyengíti a magyarországi szocialista mozgalmat. Nem marad rejtve előtte a szegényparaszti kivándorlás legfontosabb oka sem: nagybirtokrendszer – földéhség.

Míg Kunfi az Egyesült Államokat járja és a munka mellett élvezni az utazás örömeit is, idehaza az embereket mindinkább a háború vagy béke alternatívája foglalkoztatja. Augusztus első napjaiban pedig már folyik a Szerbia elleni osztrák–magyar hadműveletekkel kirobbantott világháború. Kunfit ezeknek az eseményeknek a híre hazafelé jövet, a hajó fedélzetén éri. Lelkiállapotát jól jellemzik azok a feleségéhez írott levelek, amelyeket csak halála után tett közzé barátja, Fényes László a bécsi *Világosság* 1930. novemberi számának hasábjain. Kiténik belőlük, hogy Kunfiból milyen megrendülést váltott ki a világháború kitörése. Csodálkozással és egyben kétségbeeséssel értesül a tömegeket Európa-szerte elborító sovíniszta hullámról. Augusztus 2-án reményeit még az Internacionálé legerősebb pártjába, a német szociáldemokrata pártba veti. Nem ismét bizonytalannak tűnő egyéni sorsa foglalkoztatja, hanem az emberiség szenvedése. Úgy érzi, hogy történelmi sorsforduló tanúja. „Azt hiszem – írja –, mint annyi millió embernek, majd nekünk is újból kell kezdenünk mindent, mert mindaz, amit eddig építettünk összeomlott, s belefulladt a vér rettenetes tengerébe.”

Amikor 1914. augusztus végén Kunfi megérkezett Budapestre, itt már kész helyzetet, háborús állapotokat talált. A szocialista mozgalomban lényegében két felfogás érvényesült: az egyik szerint, miután a nemzetközi szocialista mozgalom erőtlennek bizonyult, lehetetlenné vált a stuttgarti és bázeli határozatok betartása, kényszerhelyzet állott elő. Voltak olyanok is, akik úgy vélekedtek, hogy nem is lenne helyes a határozatok betartására törekedni, mert a háború a központi hatalmak, a Monarchia vonatkozásában igazságos elemeket tartalmaz; a honvédelem érdeke a munkásosztálynak is. A szociáldemokrata pártban az első felfogás dominált, amelybe azonban a másodiknak bizonyos elemei is belevegültek. A tény mindenesetre az, hogy míg a párt a hadműveletek megkezdéséig intranzigens háborúellenes hangot ütött meg, addig ezt követően – részben a bekövetkezett helyzetre, részben a munkásosztály érdekeire hivatkozva – háborús irányvonalra váltott át, csatlakozva ezzel a II. Internacionálé vezető pártjainak politikájához. 1914 augusztusának első napjai a Magyarországi Szociáldemokrata Párt addigi történetének mélypontját jelentik. A pártvezetés a szociálszocializmus útjára tért.

Kunfit a háború kitörése – amelyben egyébként a marxi tanítások igazolását látta – nehéz helyzet elé állította. A pártvezetőség tagjai közül intellektuálisan és érzelmileg ő volt a legmeggyőződésebb antimilitarista, rémülettel töltötte el az egész Európát elborító

vértenger látványa. Rokonszenvezett a pacifista nézeteket valló Kautskyval, akit 1914 októberében, 60. születésnapja alkalmából szívélyesen üdvözölt. Ugyanakkor, most még inkább, mint korábban, félt a párt egységének megbontásától, még disszonáns hangok megütésétől is. Az Internacionálé összeomlása elcsüggesztette, csalódottá tette. A cselekvéstől tartózkodni azonban nem lehetett; nem tudott és nem is akart félreállni. Mint pártvezető, nem követhette Szabó Ervin útját, aki 1914 nyarán kétségek és remények között gyötrődött, hogy azután hamarosan hangot adjon háborúellenes nézetének.

A *Népszava* jelentősebb külpolitikai cikkeit a tízes évektől kezdve – Garamival mint szerkesztővel együttműködve – Kunfi írta. Ezt a feladatot a továbbiakban is vállalta. 1914. augusztus 31-én az ő tollából jelent meg a *Népszavában* az *Eszme nélkül* című szerkesztőségi vezércikk. Most ő is átvette a központi hatalmak szociálsovinisztáinak érvelését: „Ágyúk dörgése, gépfegyverek kopogása, mannlicherek tüzelése, heves támadások és szuronyrohamok a vér és vas nyelvén próbálják meg ezekben a napokban végrehajtani az egész európai demokrácia régi, évtizedes politikai végrendeletét: az orosz cárizmus megtörését és széttiprását.” Cikkében engedményeket tett a közhangulatnak; ez kétségtelen. Hiszen korábbi írásainak tanúsága szerint tudta, hogy a forradalommal terhes Oroszország már nem lehet Európa csendőre. Tudta, hogy a cárizmussal elsősorban a német imperializmus áll szemben. A cikkben viszont csak Oroszországról és a Monarchiáról van szó. Különös jelenség, a kormányzat igényei és a nacionalista hullám előtti meghajlás, hogy a cikkből nem hiányzik a Habsburg-birodalom fegyveres erőinek méltatása sem. Az a Kunfi, aki jól ismerte – utoljára 1910 nyarán, fegyvergyakorlatra behíva a saját bőrén érezte – a K. und K. armádia módszereit, Ferenc József hadseregének szédületes erőkifejtéséről, merészségéről és áldozatkészségéről ír.

1914 nyara és ősze Kunfi életében a korábbiaknál súlyosabb kételyek, megtorpanások és megalkuvások időszaka. De olyan mélypont, ami után felemelkedés következett. Ezt a helyzet alakulása is elősegítette. A háború viszonylag kis áldozatokkal történő gyors befejezésébe vetett remények szétfoszlottak. A háborús veszteségek és a háborús nyomorúság mindinkább kijózanította a tömegeket. 1915 elején a közhangulat már észrevehetően megváltozott. A *Népszava* hasábjain ritkulnak a szociálsoviniszta megnyilatkozások, mindinkább a pacifista érvelések kerülnek előtérbe. Ez elsősorban Kunfi működésének tulajdonítható. Nemegyszer maga is tollat ragad. Támogatja a Garami-féle politikát, de már 1915. március 2-án visszautasítja Göndör Ferenc egyoldalú, igaztalan, gyűlöletkeltésre alkalmas nacionalista hangvételű haditudósításait. A pártvezetőségben mindenekelőtt Kunfi képviseli azt az álláspontot, mely szerint a szociáldemokratáknak egyrészt szorgalmazniuk kell a mielőbbi békekötést, másrészt kísérleteket kell tenniük a hadviselő országok szocialista pártjai közötti kapcsolatok helyreállítására. 1915 áprilisában Garamival együtt Bécsbe utazik, hogy részt vegyen a német, az ausztriai és a magyar pártvezetők tanácskozásán. Az elfogadott határozat általánosságban állást foglal az igazságos béke és a népek önrendelkezési joga mellett.

Rövidesen ezután, 1915 júliusában, a magyarországi pártvezetőség – a német és az ausztriai párt egyetértésével – arra kéri az Internacionálé Irodáját, hogy hívja össze tanácskozásra a hadviselő országok szociáldemokrata pártjait. A terv azonban megghiúsult. Közben Magyarországon is akció kezdődött a békekötés érdekében. A bizalmi férfiak 1915. októberi értekezletén elfogadott, de csak 1916 márciusában nyilvánosságra hozott békemanifesztumnak ugyancsak Kunfi volt a szerzője. A manifesztum kifejezetten reformista hangvételű. Felhívja a kormányzatot, hogy – a kedvező katonai helyzetet felhasználva – keresse a béke útjait. A hagyományos választójogi és szociálpolitikai kívánságokat követően azonban már új elemek is vannak a manifesztumban. A követelések között szerepel ugyanis a földreform és a háború terheit a vagyonos osztályokra áthárító progresszív adópolitika.

Befejezésül a proklamáció azzal a kéréssel fordul a német és a francia szociáldemokrata párthoz, hogy keressék az egymással való megértés lehetőségeit.

A magyar szociáldemokraták békekezdeményezésének pacifista, reformista jellege elmarad az 1915 szeptemberében, a svájci Zimmerwaldban összeülő internacionalista szociáldemokraták többségi centrista szárnyának antimilitarizmusától, nem is szólva a lenini álláspontról. A magyar pártot nem is hívták meg a zimmerwaldi tárgyalásokra, amelyeket egyébként a *Népszava* rövid hírben üdvözölt. Kunfi viszont Buchingerrel és Weltnerrel együtt szeptember 20-án részt vett a béke előkészítését célzó hollandiai nemzetközi szocialista összejöveteleken – melyeken a párt ismert álláspontját képviselte. Arról, hogy a pártvezetőségen belül a háború és a kivezető út kérdésében viták lettek volna, nem tudunk. Mégis, bizonyos eltolódásnak lehetünk a tanúi. A háború közepétől kezdve Garami valamelyest háttérbe szorul, és Kunfinak – általában a centrista hajlandóságú személyiségeknek – a szerepe a pártvezetőségen belül megnövekedik. Garamiról ugyanis köztudomású, hogy mindig is ifjúkori nevelőjének, a német szociáldemokráciának bűvöletében élt. Márpedig a háború kitörése – akárhogy is vesszük – nagy csapás volt az Internacionálé legerősebb és ezért legnagyobb felelősséget viselő pártjának a tekintélyére. Kunfiról viszont tudták, hogy korántsem esküszik a német párt csalhatatlanságára. Az amerikai út, Károlyi Mihállyal akkor kialakuló baráti kapcsolata, ha nem is a szocialista elvekkel egyébként ellentétes antantbarátság, de a független külpolitika kialakítása felé orientálta.

Amikor 1916 szeptemberében a magyarországi progresszív erők véleményt mondanak a Naumann-féle „Mitteleurópa”-tervről, a tekintélyes szociáldemokrata vezetők – Garami is – szinte kivétel nélkül elutasítják és a német imperializmus eszköztét látják benne. Nem alaptalanul, hiszen a német vezetéssel, némely polgári demokratikus reform érvényesítésével megszervezett közép-európai térségben a német uralkodó körök hegemoniája érvényesült volna. A vita azért érdekes, mert a magyar progresszió néhány kimagasló képviselője – így Szabó Ervin és Jászi Oszkár – a tervezet mellett nyilatkozott. A magyar nagybirtokos oligarchia elleni gyűlöletük – úgy tűnik – rövid időre elvette tisztánlátásukat. „Mitteleurópa”-tól a nagy, védővámoktól mentes gazdasági egység előnyeit, a magyar „feudalizmus” megtörését, az „ázsiai” Kelet-Európa civilizálását várták. A kibontakozó vitában velük szemben Kunfi határozottan, félreérthetetlenül foglal állást. Több helyen, így a *Szocializmus* 1916. márciusi számában elutasítja a tervezetet, rámutat annak antidemokratikus vonásaira. A haladás magyarországi erőinek – hangsúlyozza – nem imperialista fogantatású, kétes elméleteket kell támogatniuk, hanem következetesen kell küzdeniük a demokráciáért, a szocializmusért.

A demokráciához és a szocializmushoz azonban a békén át visz az út. A béketörekvések a Monarchia országaiban is megerősödnek. Friedrich Adler 1916. októberi merénylete Stürgkh osztrák miniszterelnök ellen sokak lelkiismeretét megrázta, és a közvélemény jelentős részét rádöbbenette a béke kivívásának szükségességére. A merénylet Kunfira is nagy hatással volt. Az 1917. januári országos pártértekezleten alkalma volt arra, hogy a béke kérdésével országos fórumon foglalkozhassék. A budapesti rendőr-főkapitányság jelentése szerint a hadviselő országok szociáldemokrata pártjainak megegyezésétől várja az Internacionálé helyreállítását. Zimmerwaldra visszatekintve megjegyzi, hogy „a pártvezetőség a zimmerwaldistákhoz nem csatlakozhatott, mert új internacionálét alkotni nem lehet”. Az országos pártértekezletet néhány nappal követő bizalmiférfi-értekezleten a pártvezetőség javaslatát Kunfi terjeszti elő. Az előbbiekkal összhangban megállapítja, hogy a választójogi küzdelemben szükség esetén „a legvégső fegyvert, az általános sztrájkot kell alkalmazni”. A sztrájk kérdését pedig nem lehet a parlamenti ellenzéki pártok „tetszésétől vagy nemtetszésétől” függővé tenni.

Az alapvető kérdéseket illetően nem jelent elvi változást az 1917. áprilisi pártkongresszus sem, amelyen a külpolitikát szintén Kunfi referálja. Az elfogadott határozat és az előadói beszéd mindenesetre rámutat arra, hogy a cárizmus összeomlásával megszűnt a háborúba lépés fő indoka. Szorgalmazza a békefeltételek nyilvánosságra hozását – lényegében az 1914-es status quo alapján; hozzátéve, hogy olyan békére van szükség, „amely a több nemzetiségű államok keretén belül biztosítsa a népek szabad gazdasági, nemzeti és kulturális fejlődését, és ezzel kiküszöbölje az országok és államok között való nemzetiségi súrlódások legfontosabb okait”.

Az 1917. januári pártértekezlet, majd az áprilisi, már az oroszországi polgári demokratikus forradalom győzelme után összeülő pártkongresszus világosan mutatja egyrészt a tömegek radikalizálódását, békeakarátát, másrészt a szociáldemokrata párt politikáját. Ez utóbbinak a lényege: a háború által radikalizált tömegek nyomásával elérni azt a demokratizálást, amelyet 1914 előtt nem sikerült kivívni.

A fentiek figyelembevételével könnyen megérthető, hogy a Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1917 tavaszán egyik élharcosa a stockholmi nemzetközi szociáldemokrata konferencia összehívásának. A központi hatalmak szociáldemokráciájának a konferenciával éppen az volt a célja, hogy az antantországok pártjaival olyan békekötésben állapodják meg, amely megegyezéssel alapon; lényegében az 1914-es status quo alapján vet véget a háborúnak. A győzelemhez közeledő antantországok szocialistái azonban – néhány kivételtől eltekintve – nem vettek részt a konferencián, amely megreked a központi hatalmak és a semleges országok munkáspártjainak előzetes tanácskozásánál. Az ausztriai és a magyar szociáldemokraták Stockholmba utazását – Tisza ellenkezését leküzdve – a béás külügyi kormányzat is támogatta abban a reményben, hogy a megbeszéléseken talán sikerül menteni, ami menthető.

A Stockholmba utazó magyar küldöttséget Garami Ernő vezette, de előkelő helyet foglalt el benne nemzetközi jártasságánál fogva Kunfi Zsigmond is. A küldöttség álláspontja radikálisabb hangvételű volt, mint a német „többségi” szociáldemokratáké vagy akár az osztrákoké, és bizonyos rokonságot mutatott a német „függetlenek” véleményével. Kunfi az előkészítés során a Magyarországi Szociáldemokrata Párt háború alatti tevékenységét vázolta. A sajátos vonások kiemelésére törekedve azt hangoztatta: „A magyar párt régi szocialista programja és világnézete alapján egységes maradt, és szellemileg nem csatlakozott azokhoz a többségekhez vagy kisebbségekhez, amelyek Németországban vagy más hadviselő országokban kialakultak. A megtartandó általános nemzetközi kongresszuson sem akar egyik országhoz sem csatlakozni.” Alkalmasnak látszik tehát bizonyos közvetítő szerep betöltésére. Ez az okfejtés megfelelt Kunfi ismert felfogásának és – bizonyos fókig – a tényleges helyzetnek is. Az MSZDP 1914-ben nem volt parlamenti párt – és így eleve nem válhatott kormánypárttá sem, nem kompromittálódhatott annyira, mint a német vagy a francia. A pártvezetésben érvényesülő centrista tendenciák, amelyeket nem utolsósorban éppen Kunfi képviselt, megakadályozták a centrista elemek különválását, ami Németországban a „függetlenek” kiválásával 1917 tavaszán bekövetkezett. A baloldal az 1914–1917-es időszakban gyenge és meglehetősen passzív volt; nem jelentett alternatívát a pártvezetőséggel szemben.

A hadicélok tekintetében Garami és Kunfi is nyilatkozott, mégpedig teljesen egybehangzóan. A párt vezetősége – a *Népszavában* 1917. július 1-én megjelent közlemény tanúsága szerint – „azonnal való békét” kíván, „annexiók és hadikárpótlások” nélkül. Követelik a központi hatalmak által megszállt Belgium, Szerbia, Montenegró és Románia „teljes politikai visszaállítását”, Szerbia számára a tengeri kikötő biztosítását. Garami kifejtette azokat „a gazdasági, politikai és földrajzi okokat, amelyek a Magyarországi Szociáldemokrata Pártot arra indítják, hogy ellenezze az Osztrák–Magyar Monarchia

föloszlatását és különösen pedig Magyarország szétdarabolását.” Kunfi külön, más alkalommal is a „Magyarország fölosztására irányuló törekvések ellen nyilatkozik”.

Kunfi álláspontja korábbi nézeteinek egyenes következménye. Bár a Habsburg-uralom antidemokratizmusát mindig is elítélte, sohasem foglalt állást – míg csak 1918 forradalmi be nem következtek – a dunai Monarchia feloszlata mellett, sőt 1908–1909-ben egy föderalizált és demokratizált birodalom tervével is kacérkodott. Mindenesetre úgy vélte, hogy a birodalmat feszítő nemzeti eszme, a különböző népek nacionalizmusa szükségszerűen túlmegegy az általa jogosnak elismert követelések (nemzeti diszkriminációk megszüntetése, anyanyelv szabad használata, nemzeti kultúra ápolása) szorgalmazásán, retrográd jellegűvé válik. A *Szocializmus* 1913–14-es évfolyama 3. számában megjelent *A nemzetiség, béke és osztályharc* című tanulmányában megállapítja: „A nemzet eszme elveszítette forradalmi tartalmát s a társadalmi konzervatizmus egyik oszlopa lett.” A megoldás Kunfi szerint a nemzeti autonómiában keresendő. Érdekes módon azonban az autonómia fogalmának kifejtése ekkor még hiányzik írásaiból. Kunfi óvakodott attól, hogy a kulturális autonómia Ottó Bauer-féle elvét magáévá tegye, de nem szól területi autonómiáról sem. Úgy tűnik, a kérdés megérlelését az időre bízza. A történeti fejlődés menetét tekintve Kunfi nyilvánvalóan tévedett. A nemzeti kérdés a későbbiekben olyan jelentőségre tett szert, amilyenre az első világháború időszakában aligha gondolt valaki. Egyben azonban igaza volt: éles szemmel meglátta a sokszor jogos alapról induló nemzeti törekvések túlhajtásainak antihumánus jellegét.

A nagy gazdasági (és bizonyos szempontból politikai) egység fenntartásáról szóló érvek bármennyire is elterjedtek voltak (Alpári Gyula is képviselte őket), ellenkeztek az 1896-os londoni Internacionálé kongresszus óta közismert tétellel, az önrendelkezési jog elvével. A magyar pártküldöttség személy szerint Kunfi ezzel az elvvel került Stockholmban konfliktusba. Még valami: nem csodálkozhatunk azon, hogy a dunai birodalom ellenálló képességéről, sőt életképességéről, demokratizálásának szükségességéről szóló nézetek terjesztése széles körben akadálytalanul folyhatott. E nézetek a háború fordulóján már egybeváltak a vezető körök szélesebb látókörű képviselőinek véleményével. Persze, mindez Tisza Istvánt és híveit nem gátolta meg abban, hogy hazaárulónak minősítsék a Stockholmban járt szociáldemokrata vezetőket.

Kunfi hazaérkezve Stockholmból ismét részt vett a szociáldemokrata párt választójogi küzdelmében, amely a fellendülő tömegmozgalmak révén kívánta a választójogi reformot kiharcolni. Ez a küzdelem – bizonyos fokig bízva az új uralkodó, az 1916 novemberében trónra lépő IV. Károly reformszándékaiban – kifejezetten a Tisza-kormány ellen irányult, és óhatatlanul összekapcsolódott a munkásság békevágyával. Ez az összekapcsolódás megmutatkozott az 1917. május elsejei tüntetésen és az ezt követő sztrájkokban, különböző megmozdulásokban. A pártvezetőség forradalmi perspektíva hiányában hagyományos módszereit követte. Amikor 1917 júniusában, a már egy esztendeje ismét külön pártként működő Justh–Károlyi-csoport kezdeményezésére megalakult a Választójogi Blokk, ebben a Vázsonyi Vilmos vezette demokraták és a polgári radikálisok, valamint a keresztényszocialisták mellett a szociáldemokraták is részt vettek. A vezetőségben a pártot Garbai, Garami, Buchinger és Kunfi képviselte, aki mint a szociáldemokrata párt és a Blokk exponense vett részt a Tisza bukását (1917. május 23.) követő nagy tüntetéseken. Tevékenysége a párt általános irányvonalába illeszkedik, bár hangvétele az általánosnál most is radikálisabb. Ez a radikalizmus azonban a választójogi küzdelem keretei között marad. Visszatér benne az a korábbi érvelés, hogy a választójog „hatalmat” jelent.

Vezető társainál radikálisabb hangvételt minősíthetnénk – minősítették is – pusztán szavaknak vagy éppenséggel a munkásság megtévesztését szolgáló, a pártvezetőség iránti illúziókeltést célzó törekvésnek. Szavai fedezetét azonban megadják a tettek. Ezek rúgója a háborús évek alatt még inkább megerősödő antimilitarizmusa volt. Ezt a jellemvonását a

legtöbben hangsúlyozzák azok közül, akik ebben az időben ismerték – szociáldemokraták is, későbbi kommunisták is. Nem véletlen, hogy éppen Kunfi az, aki 1915-ben brosúráját jelentet meg Jean Jaurèsről, „az emberiség és a szocializmus nagy halottját”-ról. Tanítványa, Mónus Illés Kunfi-émlékbeszédében arról szól, hogy „a háború alatt irtózatosan szenvedett”. Felhívja a figyelmet arra, hogy a cárizmus bukásától rendkívül sokat várt; ez „megacélozta forradalmi készségét”. Ebben az irányban halad ez idő tájt szabadkőműves tevékenysége is. Kunfi – Rónai Zoltánnal együtt – vezető tagja annak a békebizottságnak, amelyet a Nagypáholy Szövetség tanácsa 1917-ben létrehozott. Haász Árpád, ekkor háborúellenes galileista, visszaemlékezésében lelkesült szavakkal méltatja Kunfi antimilitarista tevékenységét, megjegyezve, hogy Kunfi rokonszenvezett Zimmerwalddal és azokkal, akik a „Zimmerwaldiak magyarországi csoportja” néven léptek fel. „Kétségkívül szimpatizált velünk, sőt az illegális antimilitarista mozgalmat is támogatta a maga módján.” Kunfi – erre Haász ugyancsak hivatkozik – 1918 februárjában közölte a *Szocializmusban* Pogány József *A tömegsztrájk és tanulságai* című cikkét, amelyben a lezajlott januári sztrájk kapcsán arról írt, hogy „nem volt még reális előfeltétele a forradalomnak” és maliciózus megjegyzéseket tett azokra, akik ezt nem értik meg. Kunfi szerkesztői jegyzetében vitába száll Pogánnyal, „nem tartja szerencsésnek a tömegek forradalmi hangulatának kigúnyolását, még akkor sem, ha e hangulat megnyilatkozásának módja okot és jogot ad a bírálatokra”.

Az antimilitaristákkal való személyes kapcsolata Szabó Ervinre, a mozgalom szellemi támogatójára vezethető vissza, akivel Kunfi – a *Népszava* 1918. október 1-i számában tollából megjelent Szabó Ervin-ekrológ szerint is – rendszeres összeköttetésben állt. Pártvezetőségi tagként kifejtett, legális tevékenysége mellett Kunfi 1917 tavaszától kezdve valóban bizonyos mértékben együttműködött a párton kívüli baloldallal; Szabó Ervin és tanítványai forradalmasodó antimilitarista csoportjával. Gyakran járt a Galilei-körbe és 1917 végén – több ellenzéki vezetővel együtt – részt vett a kör békeszervezkedést célzó értekezletén. Még mint a *Huszedik Század* fiatal cikkíróját ismerte meg Kunfi dr. Madzsar József orvost, a folyóirat körének egyik nagy reményű tagját, Jászi Oszkár hívét, Szabó Ervin munkatársát. Madzsar (1917 őszétől egyetemi magántanár) viszont kapcsolatban állott az antimilitarista csoport egyik vezetőjével, Duczynska Ilonával, aki maga is emlékszik arra, hogy Kunfi segítette illegális munkáját. Az illegálisan küzdőkkel való összeköttetést megkönnyítette az is, hogy a háború idején Kunfi a Magántisztviselők és Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetségének (azaz szociáldemokrata szakszervezetének) az élén állott, amely az antimilitaristák fontos gyülekező helyét alkotva, egyike volt a legradikálisabb szervezeteknek.

De a pártvezetőség, amelynek Kunfi is a tagja, nem a radikalizmus útját járja. Ez megmutatkozik az 1918. januári – a háború és a háborús nyomor ellen minden korábbinál erőteljesebben tiltakozó – általános sztrájk leszerelésében, a polgári liberálisokkal való választójogi egyezkedésben. E politika azonban mindinkább szembekerült a munkástömegek forradalmasodásával, amely a szociáldemokrata pártban is érezte hatását. Az 1918. februári pártkongresszus az ellenzék követelésére kimondja, hogy a párt köteles megszakítani a polgári ellenzékkel való szervezeti kapcsolatokat (Választójogi Blokk), és a szociáldemokratáknak ki kell lépniük a szabadkőműves páholyokból is. A kongresszuson Kunfi hosszabb felszólalást tart, amely két szempontból is jelentős. Egyrészt foglalkozik benne Lenin és a bolsevikok győzelmével, másrészt a magyarországi pártegység kérdésével.

A Nagy Októberről szólva Kunfi már a kezdeteknél túlmegy az 1917. november 25-i „iparcsarnoki” munkásgyűlés szolidaritást kinyilvánító határozatán. A *Népszava* 1917. november 9-i – a cenzúrától egyébként megcsonkított – szerkesztőségi cikkében azt írja, hogy „... ami most Oroszországban történik, nem más, mint gigászi arányokra nagyítva az 1871-iki párisi kommün”. Az 1918. februári pártkongresszuson – a jegyzőkönyv tanúsága szerint – ezzel összhangban állapítja meg: „Mi a bolsevikizmust is a szocializmus elvi megvalósulásának és elvi megnyilatkozásának látjuk. Amiket a bolsevik kormány és a

bolsevik forradalom megvalósított, mindazok a szocialista mozgalom igazi erkölcsi létjogosultságát, világnézeti nagyságát állapítják meg. Igenis, új társadalmat akarunk, azokkal az eszmékkel és módszerekkel – ha szükséges –, mint a bolsevikiek.” Kunfi szavai bizonyos mértékig összhangban vannak a pártvezetőségben 1917–1918 folyamán szintén előtérbe kerülő Weltner Jakab felszólalásával, de azokon – a bolsevikokról szólva – lényegesen túl is mennek, és Otto Bauer véleményére emlékeztetnek. Mindenesetre ilyen méltató, szolidáris hangon Leninről, a bolsevikokról és a szocialista forradalomról a magyar párt vezetői közül csak Kunfi beszélt. Nem pillanatnyi hatás alatt, ötletszerűen nyilatkozott, bizonyítja ezt az írása, amely Marx születésének centenáriuma jelent meg a *Szocializmus* 1918. májusi számában. Itt a következő párhuzamot állítja fel: „A konvent, a jakobinusok, Robespierre – a szovjet, a bolsevikiek, Lenin.” Így állítja szembe két nagy történelmi korszak változásait és harcait.

Kunfi előtt is világos volt azonban az ellentét a bolsevikok méltánylása és az MSZDP reformista politikája között. Ezért szól a következőkben a választójogi politikáról, igyekezve azt harcosnak, radikálisnak feltüntetni. Majd rátér a pártegység kérdésére: „Nincs más út arra – mondja –, hogy a harcainkat sikerre vigyük, mint az, ha meg tudjuk óvni ennek a mozgalomnak egységét.” Nem könnyen ejthette ki ezeket a szavakat. Kapcsolata Garamival – és ezt kortársi visszaemlékezések tanúsítják – most sem harmonikus. 1918. október 2-án – Szabó Ervin koporsójánál állva – Kunfi ismét hangot ad a német mozgalommal szembeni fenntartásainak. Annak a Szabó Ervinnek a koporsójánál, aki: „Egy legfontosabb föladatának azt tekintette, hogy a nyugat-európai–amerikai szocializmus eszméivel és gondolatvilágával termékenyítse meg a mi mozgalmunkat s megtörje a szocializmus elméletében és gyakorlatában a német szellemnek azt a monopóliumát, amelynek kárhuzatos, a szocialista forradalmat bénító hatásait ő már régen fölismerte éles szemével és forradalmi ösztönével.” Ismét a Szabó Ervin-probléma! Kunfi azonban gyakorlati–politikai ténykedésén nem változtat. Nem változtat, annak ellenére, hogy –mint arról a bécsi *Új Március* című kommunista lap 1928 szeptemberében tudósít – Szabó Ervin az antimilitarista tevékenység kapcsán 1918 folyamán is elkeseredetten bírálta megalkuvásait. Az 1918. februári pártkongresszuson Kunfi még sajnálkozik is a német szociáldemokrácián az 1917-ben bekövetkezett szakadás miatt. Lényegében a teljes pártegységet deklarálja. Ez azonban már nem létezett.

III. sz. dokumentum

Háború és szocializmus

Levéltöredék.

Kedves barátom,

te is azok közé tartozol, aki a világháború kitörése miatt elfordultál a szocializmustól, amelynek tulajdonképpen csak akkor voltál híve, amikor *Te* akartál tőle valamit, de amelynek nem voltál híve akkor, amikor a *szocializmus* és a vele összefüggő mozgalmak a legcsekélyebb áldozatot követelték tőled. Szakszervezetnek tagja nem voltál, a politikai párttól sajnáltad a pártadót s azt az egy-két órát, amelyet hetenként gyűlésekre, előadásokra, tüntetésekre, röpiratkiosztásra kért tőled. A pártlapokat kölcsönkérve, kávéházban vagy korcsmában olvastad. De azért szocialista voltál, sőt „nagy szocialista” voltál, mert hiszen „manapság mindenki szocialista.” Üres szavakon kívül semmit sem adott a szocializmusnak. Szavaidat nem azért nevezem üresnek, mintha én a szó hatalmát nem tartanám nagynek. Ellenkezőleg, még ma is, amikor az „okos” emberek csak a géppuskák és ágyuk szavát

tekintik hathatósna, azt hiszem, hogy a leírt és kimondott szó a világnak egyik nagy építő és romboló mestere. Azért nevezem üresnek a szavadat, mert semmi cselekedet nem követte, mert a szó nem volt meggyőződésnek tükré és utána következő cselekedeteknek előfutárja vagy hírnöke. Te és a hozzád hasonlók mindazt, amire szüksége lett volna a szocializmusnak, hogy a világot formálni tudó hatalommá legyen, megtagadtátok tőle. Mikor azután eljött a döntő pillanat, amelyben ennek a hatalomnak meglététől függött volna a béke megóvása: mérgeledtetek, hogy a szocializmusnak nincsen meg az a hatalma, amelynek elnyeréséhez nem segítettétek hozzá.

Amikor a világháború felhői elborították az eget, azt gondoltátok: „no, most meglátjuk, mit tudnak a szocialisták” s amikor a felhőkből lecsapott a háború villáma és eleredt a vérzapor, hamar megvolt az ítéletetek: „a szocializmus megbukott, nem ér semmit, mert íme, mégis itt van a háború.”

Persze, ha nem volnátok, Te és a fajtád, „nagy szocialisták”, hanem csak egyszerű, közönséges, meggyőződött és pártkötelességeitek ismerő és teljesítő szocialisták: akkor tudnátok, hogy a világháború kitörése nemcsak hogy bukását nem jelenti a szocializmusnak, hanem ellenkezőleg rettenetesen igazolta mindazt, amit mi hirdettünk, előreláttunk és amitől óvton-óvtuk a világot!

Miért bukott volna meg a szocializmus?

Talán bizony azért, mert a szocialista írók és agitátorok éveken keresztül azt tanították, hogy ha nem alakítják át gyökeresen a világ rendjét, akkor a háború kikerülhetetlen?

Talán azért buktunk meg, mert mindig azt követeltük, hogy a nép legyen minden államban a saját sorsának ura és intézője s most úgy-e kiderült, hogy erre semmi szükség sincsen?

Talán azért buktunk meg, mert azt is kívántuk, hogy a nők, feleségek és anyák, beleszólást kapjanak a közdolgokba s most úgy-e kiderült, hogy az „asszonyoknak semmi közük a politikához”, ahhoz a politikához, amely özvegygé teheti őket és árvákká gyermekeiket?

Talán azért buktunk meg, mert mindig azt mondtuk az államok intézőinek: „Ne költsétek az állam minden pénzét puskákra és ágyukra; mert a sok megtöltött puska és kibélelt ágyú egyszer azután még nálatok is nagyobb úr lesz és elsül anélkül, hogy talán magatok akarnátok?”

Talán azért buktunk meg, mert szünetetlenül figyelmeztettük a népeket, ne hallgassanak azokra, akik gyűlöletre uszítják őket egymás ellen, ne hallgassanak azokra, akik azt tanítják, hogy nincs hely és elég enivaló a világon minden nép számára vagy mert azt mondtuk mindig, ez a gyűlölet is éppen úgy lángra lobbanhat hirtelen, jóformán magától, mint ahogy a töltött pusák maguktól elsülnek?

Avagy talán megbuktunk azért, mert azt mondtuk: Nincs rendjén a világ szénája, nem jól van berendezve az emberek társadalma. Úgy-e most mindenki látja, hogy milyen helyes a mai társadalmi rend, amely lehetővé teszi azt, hogy az egész világra ilyen csapás zúduljon, amilyen ez a háború?

Nem, kedves barátom, a szocialista nem azért szeretné a fejét a földön görgetni, mert a „szocializmus megbukott” vagyis mert kiderült, hogy nem volt igaza és nincs szükség rá a világon, hanem ellenkezőleg, az a gondolat ejti kétségbe, *mily rettenetesen igaza lett és mennyire szüksége van rá a világnak.*

Vannak azután a szocializmusnak másfajta csalódottjai is. Ezek elismerik, hogy a szocializmusnak elméletben igaza lett. Ezek belátják, hogy éppen a háború terén látott tisztán a szocialista tudomány, amikor azt hirdette, hogy az államok gazdasági versenye, a fegyveres béke, a nemzeti gyűlölködés és a népszabadság csekély foka kikerülhetetlenül a háború örvényébe sodorja a világot. De minél inkább belátják a szocializmus elméleti, tudományos igazságát, annál erősebben elítélik a szocializmus gyakorlatát, a szociáldemokrata pártokat

amiatt: miért nem akadályozta meg a háború kitörését s miért nem fejezteti be a háborút, ha már nem akadályozta meg a háború kitörését.

A szocializmus valóban nem akarta a háborút. A szociáldemokrata pártok minden államban az utolsó pillanatig harcoltak az ellen, hogy háború legyen. Háború nem azért van, mert a szocialisták akarták, hanem azért, mert a szocialisták sehol a világon, egyetlen államban sem voltak még elég erősek arra, hogy az államot arra tudják kényszeríteni, hogy azt tegye, amit a szocialisták akarnak és nem elég erősek arra, hogy megakadályozzák az államot annak megtételében, amit az állam az ő akaratuk ellenére is meg akar tenni. Háború nem azért van, mert a szocialistáknak nem volt igazuk vagy nem volt akaratuk, hanem azért, *mert nem volt elég hatalmuk*. Gondold csak el, ha Oroszországban Szaszonov helyett Cseidze elvtárs, ha Franciaországban Viviani helyett Jaurès elvtárs, ha Angolországban Grey helyett Macdonald elvtárs, ha Németországban Jagow helyett a még élő Bebel elvtárs, ha Szerbiában Pasics helyett Tucovicse elvtárs, ha Ausztria-Magyarországon Berchtold helyett Adler vagy Bokányi elvtárs lett volna a külügyminiszter – vagyis ha mindezekben az államokban a szociáldemokrata munkások intézték volna a külpolitikát: volna-e ma világháború?

Ha minden úgy maradt volna egyébként a világon, mint ma van vagy mint ahogy a háború kitörésének pillanatában volt s csak az változott volna meg, hogy külügyminiszterekké szocialistákat neveztek volna ki az államfők: akkor *talán* volna háború. De ahhoz, hogy a szocialisták *becsülettel, vagyis, mint szocialisták* miniszterekké lehessenek: a világnak gyökeresen át kell alakulnia, vagyis szocialistává kell lennie. Ahhoz, hogy Jaurèsből szocialista külügyminiszter legyen, nem elegendő, hogy a köztársasági elnök aláírja a kinevező okiratot. Ahhoz az kell, hogy a szocialistáké legyen a francia államban és társadalomban a hatalom. Ahhoz az kell, hogy a francia embereknek legalább fele meggyőződött szociáldemokrata legyen, hogy a törvényhozásban a többség szociáldemokrata legyen, hogy a bírák és közigazgatási (a törvényeket alkalmazó és végrehajtó) tisztviselők többsége szociáldemokrata legyen, hogy az újságok, folyóiratok, könyvek nagyobb része szociáldemokrata eszmék alapján álljon, hogy az iskolákban a szocializmus szellemében neveljék a gyermekeket, hogy az állam valamennyi intézménye – igazságszolgáltatás, törvényhozás, közigazgatás, közoktatás, hadsereg – szocialista intézménnyé alakuljon át, vagyis, hogy a dolgozó néposztályok hatalma olyan nagy legyen, mint amilyen nagy ma a vagyonos osztályok hatalma.

Ha a világ rendje majd eljut oda, hogy a munkának lesz annyi becsülete, mint ma a pénznek, hogy az állami és társadalmi intézményeknek az lesz a céljuk, hogy a *munka jogait* védelmezzék meg éppen olyan jól, mint ahogy ma a *vagyon jogait* védelmezik meg: akkor lesz meg az előfeltétele annak, hogy a szocializmus megszerezze a legfőbb és döntő hatalmat a dolgozó néposztályok képviselői és megbízottai számára. Az dönti el, legyen-e háború vagy sem, legyen-e béke vagy sem, akinek ez a legfőbb hatalom a kezében van. A szocializmus igazi, legbensőbb mivoltát tekintve: *küzdelem a hatalom megszerzéséért*. A feudális azt akarja, hogy a földbirtokosok, a klerikális azt akarja, hogy az egyházak, a kapitalista azt akarja, hogy a tőkepénzesek kezében legyen a legfőbb hatalom: *a szocialista arra törekszik, hogy a dolgozó embereké és osztályoké, vagyis a munkásoké legyen a hatalom s ezzel együtt az arról való döntés joga is, legyen-e háború vagy béke? Hatalom nélkül épp oly kevésbé lehet háborút megindítani, mint ahogy nem lehet háború megindítását sem megakadályozni*. Azt, hogy elmaradt államokban nem lehetett a szocializmus elég erős a háború elhárítására: azt minden gondolkodó ember tudta. A háború csak azt derítette ki, hogy a világfejlődés élén járó nemzetekben sem tudott még a szocializmus olyan többségre szert tenni, amennyi ahhoz kellett, hogy az államban a döntő hatalmat megszerezze. Nekem nem volt újság vagy meglepetés, mert amúgy is láttam, hogy Angolországban is hatalmasabbak még a tőkepénzesek és arisztokraták, mint a munkások. Sokan azt hitték, hogy Németországban már erősebbek és hatalmasabbak. A háború bekövetkezése azt bizonyította be, hogy még

Németországban is a jövő zenéje a munkásdálnak az a mondása: „Nem lesz a tőke többé úr mi rajtunk!”

A szocializmus *gát* volt a háború veszedelme ellen. A gát nem volt elég erős: az árnyomása nagyobb volt, mint a gát ellentálló ereje. Mi a véleményed az olyan emberről, aki gátszakadásból azt a tanulságot vonja le, hogy nincs szükség gátépítésre és nem azt, hogy a gyenge gátat erősíteni, mélyíteni és szélesíteni kell. Úgy-e azt tartod az ilyen emberről, hogy számár? Igazat adok neked ebben!

A szocializmus, mint *tudomány*, alig több hatvan esztendősnél, mint szociáldemokrata *mozgalom*, alig haladta meg a legelőrehaladottabb államokban is a negyven esztendőt, a legtöbb államban sokkal fiatalabb. Ennek ellenére nagy hatalomra tett már szert ilyen rövid idő alatt is, olyan nagy hatalomra, hogy sokan hitték világszerte, hogy már olyan hatalmas, mint a tőke és földbirtok s az ezek szolgálására berendezett államhatalom együttesen. Ezen a feltevésen alapult az a hit, hogy a szocializmus már elég erős és fejlett a háború megakasztására.

1914. augusztus 4-én útban voltam hazafelé az Észak-Amerikai Egyesült Államokból. A mérhetetlen égbolt alatt láthatatlan villamos sugarak szárnyán röppent szét azon a napon a hadüzenetek híre. „Látja uram – mondotta hozzám fordulva egy amerikai mérnök – a békének most már csak egyetlen biztosítéka van: a német szocialisták.”

Ez a hit, mint az események megmutatták, tévedésen alapult. A szocializmus még Németországban sem tudott akkora hatalmat szerezni, amennyi ahhoz kell, hogy a háború és béke sorsának eldöntése tőle függjön. *De ez nem ok arra, hogy lemondjon arról, hogy ezt a hatalmat megszerezze.* Ellenkezőleg, a világháború borzalmai, szörnyű pusztítása, szellemi és anyagi rombolása még erősebbé tették azt a szükségletet, hogy legyen erő, amely olyanná alakítja át a társadalmat, hogy háborúra ne legyen se szüksége, se lehetősége s minden meggyőződött szocialistában még erősebbé tette azt a törekvést, hogy folytassa a kíméletlen küzdelmet a hatalom meghódításáért. Persze, ha a háború ténye, szenvedései nem győzik meg majd az embereket; ha legnagyobb részük ezentúl is legfeljebb páholyból nézi majd, mint Te, az elszánt és tisztánlátó kisebbség küszködését; ha minden ember, akit érdekel és helyzete a munka pártjára rendel, továbbra is a vagyoni pártjának öntudatlan vagy öntudatos híve lesz: akkor a szocializmus erőfeszítései ezentúl nem lesznek elég erősek a döntő hatalom megszerzésére. De én nem félek ettől. Fél század elég volt arra, hogy a szocializmus azt a reményt keltse az embereken, hogy övé a hatalom. A háború annyi embert fog megtanítani a szocializmus szükségességére, hogy fejlődésének üteme ezentúl sokkal gyorsabb lesz, mint ezelőtt volt. Ilyen szellemben mondhatni, hogy nemcsak a forradalmak, hanem a háborúk is a világtörténelem lokomotívjai, amelyek meggyorsítják a világ haladását és fejlődését.

Persze, ebben a hitemben csak akkor nem fogok megcsalódni, ha igaz a feltevésem, hogy a világ emberekből áll és nem az a fajta népesíti be, amelynek Te egyik díszes példánya vagy. De bármiképpen lesz is: aki szocialista, azt szocialista hitében a háború nemcsak hogy nem rendítheti meg, hanem csak megszilárdíthatja. Ha van némi igazság Voltaire mondásában: ha nem volna isten, fel kellene találni, akkor a háború szörnyűségei láttára bizonyára sok millió ember gondolja vagy érzi, ha nem volna szocializmus, fel kellene találni...

Kunfi Zsigmond

Népszava Naptár. 1916. 65–69.

IV. sz. dokumentum

A mi halottainknak

Jeltelen sírokban akik elpihentek,
Hú harcostársaink akik voltak,
Mindnyájunk nevében szól e dalom nektek,
Kiknek visszatérni meg nem adatott.

Jeltelen sírotok felkeresi lelkünk,
Ott fogadunk nektek, nagy szent fogadást.
Hogy amint veletek csak előre mentünk,
Eztán sem ismerünk tűrő megadást.

Ami itt drága volt, drága nekünk, nektek,
Megvédjük, megtartjuk, mert ez közös kincs.
A hősök nyomdokán, hős utódok lesznek,
Gyáva és áruló nincs közöttünk, nincs.

Ártatlan véretek piros hullásából
Merítjük erőnket amíg éltünk tart.
S ha kidőlünk mi is életünk folytából
Közelebb hozzuk a végső diadalt.

Virágot hinteni sírotok halmára
– Sajnos – valóságban nekünk nem lehet.
De kísér örökké a nagy éjszakába
A lelkünkben élő örök kegyelet.

Pihenjetekek békén, ott ahol a végzet,
Végső pihenésre gyászagyat vetett;
Nevetek ne érje soha az enyészet,
Míg egy magyar munkás jár e föld felett.

A felkelő napban, piros hajnaltáján
A mi piros zászlónk leng felettetek.
S a sírotokon nőtt harmatos virágon
A mi néma búcsúnk könnyűje rezegek.

Vanczák János

V. sz. dokumentum

Stockholm

Valamennyi nép békereménysége – és akárhogy handabandáznak is az uszítók, nincs ma már nép, amelynek lelkét ne töltené meg színültig a békére sóvárgás – Stockholmra veti vigyázó szemeit, Stockholm, a fjordok városa, az északi Velence, mintha már nyári éjszakái soha le nem nyugvó napjával jelképezné a népek soha el nem nyugvó békevágyódását, *Stockholm a*

háborúval és a háborúban annyiszor kivégzett Internacionále újra feltámadásának első állomása.

1864. szeptember 28-án talált először egymásra a világ proletársága, hogy a londoni St. Martins Hallban kezét fogjon egymással. Ezen a napon hallgatta meg először a különböző nemzetek munkássága azt a felszólítást, amelyet a Kommunista Kiáltvány már 1848-ban intézett hozzá: „Világ proletárjai, egyesüljetek!” – és megalkotta a Nemzetközi Munkásszövetséget. A munkásmozgalom forrongásán, az anarchizmus és szocializmus harcán, az egyes nemzetek mozgalmainak hirtelen szárbaszökő sajátos fejlődésén összetört ez az *első* Internacionále.

De a proletárságot annyi roppant érdek fűzi nemzetközi kapcsolatba, a termelés annyira egyre inkább világpiaccá növelte, világkereskedelemmé dagasztotta a kapitalizmust, hogy a különböző országok proletárpártjai csakhamar újból közeledtek egymáshoz s 1889-ben Párisban megalkották a *második* Internacionálet. A munkásság e második nemzetközi szövetségét az a gyötrelmes dilemma robbantotta szét, amellyel a háború minden országok munkásságát a *honvédelem és a nemzetközi szolidaritás* válaszútja elé állította.

Úgy látszott, hogy 1914 augusztusa, amikor Európa vezető államainak szocialista pártjai sorra beléptek a háborús kormányokba vagy szavazták meg a hadi hiteleket, végleg eltemette az Internacionálet. Úgy látszott, hogy minden szurony a nemzetközi szolidaritás szívébe hatolt, minden gránát az Internacionále páncéltornyát robbantotta és minden tömegsírba a nemzetköziség nagy eszméjét is beletemették. De nagy eszmék és nagy érdekek nem halnak meg, mint gyarló emberi testek és az Internacionále Stockholmban újból feltámadt.

A dicsőséges márciusi orosz forradalom alighogy felemelhette a fejét és kitephette szájából a pecket, amellyel a cárizmus elnémította, szabadsága első kiáltásával már a világ minden proletárságához szólott, alighogy leszórhatta kezéről a cári bilincseket, máris testvéri kézszorításra nyújtotta jobbját valamennyi nemzet proletársága felé. Németország, Magyarország és Ausztria munkássága ujjongva válaszolt az orosz proletárságnak és csakhamar megalakult Dánia, Svédország, Norvégia és Hollandia szocialista pártjaiból a *holland-skandináv bizottság* Stockholmban, az orosz forradalomhoz legközelebb eső semleges fővárosban. Csakhamar Stockholmba tette át székhelyét a *nemzetközi szocialista iroda* is, amely a háború alatt már Brüsszelből Hágába futott. A dán Stauning, a svéd Branting és a hollandus Troelstra, meg a belga Huysmans, a nemzetközi iroda titkára megindíthatta a hadban álló országok szociáldemokrata pártjaival az előkészítő tárgyalásokat. Négy magánember ült csak Stockholmban, akik mögött nem állottak hadseregek és ágyúk, de mögöttük állott a demokráciát világprogrammá tevő orosz forradalom és mögöttük állott a láthatatlan, ám mégis félelmesen reális nagyhatalom: a népek békevágya. *És májusban megindulnak a tárgyalások.* Valamennyi hadban álló nemzet szociáldemokráciája elküldi küldötteit és kifejti nézeteit. Sok a nehézség, nehezen indul meg a gépezet, de végül mégis győz a közvetítők szívóssága, a szocialista eszme minden lebíró ereje.

A magyar szociáldemokrata párt is elküldte képviselőit Stockholmba. Május 29-én és 30-án fejtették ki elvtársaink a magyar munkásság álláspontját. Kijelentették, hogy *haladéktalanul békekötést* kívánnak és pedig ezen az alapon: *semmi annexió, semmi kártérítés!* Minden megszállott államot újból teljesen helyre kell állítani. *Belgiumot* és *Szerbiát* a hadviselő nagy államok segítsék anyagilag újból lábra. Szerbiát mentsék ki a gazdasági csődből és tegyék békés szomszédá azzal, hogy utat adnak neki a tengerhez és Ausztria-Magyarország becsületes kereskedelmi politikával nem zárkózik el többé a szerb termékek elől. A francia és a német szociáldemokrácia egyezzen meg *Elzász-Lotharingiáról* a szerb és a bolgár szociáldemokrácia *Macedóniáról*. Állítsák vissza a *független Lengyelországot*, Ausztria-Magyarország *nemzetiségi kérdéseit* ne a monarchia felosztása útján oldják meg, hanem demokráciával és nemzeti önkormányzattal. A békekötés

akadályozza meg jövőbeli háborúk lehetőségét, a nemzetközi jogrend, a kötelező döntőbíró, a tengerek szabadsága és a tengeren és szárazon való leszerelés útján. A békekötés után nem szabad gazdasági háborúkat szítani, szabad kereskedelemmel kell az országokat egymáshoz közelebb hozni. Az Internacionálnak nem szabad megfélemlenie arról, hogy nemcsak nemzeti, hanem szociális elnyomás is gyötri a népeket és ezért a nemzetek felszabadítása mellett a munkásvédelem és a szociálpolitika kérdéseit is bele kell kapcsolni a béketárgyalásokba. Ellenezték a magyar küldöttek, hogy a konferencia felvesse a háborúért való felelősség kérdését, mert hiszen a népek mindenütt a békét akarták és a kormányok mindenütt felelősek. Franciaországban a feudális nacionalizmus, Poroszországban a junkerség és a nagyipar, Németországban a parlamenti kormányrendszer hiába oka végső soron a háború kitörésének. A felelősség meddő vitatása helyett minden szociáldemokrata párt a saját országában küzdjön a háborút szükségszerűen felidéző hatalmak, a francia sovinizmus, a porosz junkeruralom, a német abszolutizmus és a magyar néptömegek nemzeti és szociális elnyomása ellen.

A magyar szociáldemokrácia állásfoglalását tisztelettel és megértéssel fogadták a központi hatalmak és az ántánt országaiban egyaránt. Ez az állásfoglalás is mutatta, hogy a magyar múltját semmiféle sovinizmussal a háború folyamán egy pillanatra se mocskolta be és egyetlen percre se szüntette be a harcot a háborúra uszító sovinizmus és területablásért kiáltozó imperializmus ellen. A magyar szociáldemokrácia a háborúban se ismerte a pártközi béke szünetét, nálunk nem uralkodott egy pillanatra se a „Burgfriede”, az „isten békéje”, mert mi szakadatlanul folytattuk a harcot az osztályharc fegyvereivel az emberek békéjéért.

A magyar szocialista párt küldöttei a békéért szálltak síkra Stockholmban, természetes tehát, hogy az a Tisza-kormány, amelyre olyan roppant súllyal nehezedik a háborúért való felelősség, amely elküldte a szerb ultimátumot és a belgrádi hadüzenetet, magából kikelve támadt a magyar szociáldemokrácia stockholmi politikájára. Tisza még csak kisiklásokról, meggondolatlanságról beszélt és felvetette a kérdést, hogy érthetetlen, hogy akadhat magyar ember, aki ilyen politikát követ, a Tisza-sajtó azonban már egy lépéssel tovább ment és egyenesen hazaárulással vádolta meg a magyar szociáldemokráciát és haditörvényszék elé kívánta stockholmi küldötteit.

És így volt ez minden más hadviselő országban is. A magyar Tisza frázisait és szidalmait ismételte a német Reventlow, visszhangozta az orosz Miljukow, rikácsolta a francia Ribot és szónokolta az angol Lloyd George. Az uralkodó osztályok uszító politikusi legyenek bár konzervatívok vagy szabadelvűek, vagy radikálisok, legyenek bár magyarok, németek, oroszok, angolok vagy franciák, egyformán kikeltek Stockholm ellen, egyformán tiltakoztak az ellen, hogy a proletárság a maga hatalmából merészljen, ha nem is a kormányok, de legalább a népek között béketárgyalásokat kezdeni.

Tiszáékat és Reventlowékat, meg Miljukovékat tehetetlenségre ítélte a külpolitikai helyzet és, ha fogcsikorgatva bár, de kénytelenek túrni, hogy a magyar, a német és az orosz proletárság küldöttei elmenjenek Stockholmba. Ám Riboték, Lloyd Georgeék és Sonninoék egyszerűen megtagadták a Stockholmba igyekvő szocialistáktól a külföldre jutás lehetőségét: az útlevelet. De éppen ezzel a megtagadással szították magasra a békét teremtő Stockholmba kívánczóság vágyát. A francia szociáldemokráciában egyre növekedett az a kisebbség, amely el akart menni Stockholmba, magával rántotta a Stockholmot ellenző többséget is és fokról-fokra növekedve csakhamar többséggé duzzadt. Angliában eleinte csak a törpe kisebbségben lévő szocialista frakciók állottak Stockholm mellé, de aztán hiába próbált mindent az angol kormány, hiába rántotta ki zsebéből percre kiszámított pontossággal Kerenszki állítólagos Stockholm ellen forduló levelét, az angol proletárság nagy tömegeit magába foglaló munkáspárt elhatározta, hogy küldötteket küld Stockholmba.

Az útlevél megtagadással a burzsoázia kormányai továbbra is magukhoz és háborús politikájukhoz akarták láncolni a proletárságot, de dinamitpatronjuk nem Stockholm alatt,

hanem önmaguk alatt robbant fel. A francia szocialista párt elhatározta, hogy kormányon ülő tagjának *Thomasnak* ki kell válnia a minisztériumból, ha a Ribot-kormány végleg megtagadja az útlevelet. *Henderson*, az angol munkáspárt vezére kilépett a Lloyd George-kormányból Stockholm miatt. Olaszországban tömegmozgalmaktól félnék újból csak Stockholm miatt. Németországban Stockholm indította meg a szociáldemokrácia küzdelmét a kormány parlamentarizálásáért és a porosz egyenlő választójog rögtönös megvalósításáért. *Így lett Stockholm minden országban az osztályharc motorává.*

Még nem ült össze a harmadik Internacionále megalakuló ülése, de *eszmében* már voltaképpen együtt van az Internacionále és *gyakorlatban* már eltávolodtak a háborús kormányoktól az Internacionále különféle pártjai. Hiábavalók a szellemi lövészárkok, amiket a háborús hatalmak annyi gonddal mélyítettek a népek között. Ha megszűnt is a távíró és telefon, a posta, az újság és a könyv szellemi kapcsolata, ha az angol Reuter-, a francia Havas-, a német Wolff-ügynökség abban látta is kötelességét, hogy mindenütt kútmérgező sovinizmus ügynökségévé legyen, se a vér, se a tudatlanság, se a hazugságok áradata nem tudta végleg eltemetni a proletárság szolidaritását és a népiirtás és népgyűlölködés tengerré dagadt mocsarából a béketeremtés világító tornyaként magasodik ki Stockholm.

Népszava Naptár, 1918. 49–54.